

# Skolplikten och dess befrielsegrunder\*

## Om praktisk tillämpning och lagstiftning

*Sara Högdin*

COMPULSORY SCHOOL ATTENDANCE AND THE GROUNDS FOR EXEMPTION. PRACTICAL APPLICATION AND LEGISLATION. This article examines conflicts that may arise between the education system and parents regarding specific elements in a child's education. Such conflicts may stem from a divergence between family norms and the norms of the school. Potential areas of conflict include the child's participation in physical education lessons or a school trip. The article is divided into two parts. The first compares four different schools' attitudes concerning the possibility of children opting out of compulsory school activities at the family's request. The results show that attitudes towards families vary between schools. The second part of the article examines the issue of compulsory school attendance in a legal sense, in the light of the legislation on the subject and the legal literature. The law on compulsory attendance is unclear, but court rulings show that it is not lawful to allow children to opt out of specific elements of their education on the basis of their parents' wishes.

Keywords: education, compulsory school attendance law.

Grundläggande inom det svenska utbildningssystemet är att alla barn och ungdomar har rätt till en likvärdig utbildning oavsett kön, etnicitet och social bakgrund. Bakom tanken om likvärdighet ligger en strävan efter att skapa en mer jämlik utgångspunkt för landets alla unga. Grundskolan kan betraktas som en medborgerlig rättighet med syfte att värna om den vuxne individens rätt att under sin uppväxttid ha fått ta del av en fullgod utbildning (jfr Marshall 1950). Den lag-

---

*Sara Högdin* är doktorand i socialt arbete vid Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete, 106 91 Stockholm. E-post: sara.hogdin@socarb.su.se

stadgade skolplikten innebär dock att grundskolan även är en skyldighet och inte möjlig att välja bort.

Föräldrar och stat/kommun har ett gemensamt utbildningsansvar gällande barnen. Föräldrar har rätt att bestämma i vissa frågor rörande utbildningen medan staten fattar beslut om själva utformningen. Det innebär att det kan uppstå motsättningar mellan föräldrar och stat gällande utbildningens innehåll. Sådana motsättningar kan exempelvis utlösas av att familjers grundläggande religiösa eller filosofiska värderingar står i strid med det som förmedlas i skolan. Motsättningarna kan leda till att föräldrar inte accepterar att deras barn deltar i inslag i utbildningen som de betraktar vara olämpliga. Förhållandet innebär inte endast en motsättning mellan föräldrar och stat/kommun utan även att det uppstår en konflikt mellan barnets rätt till utbildning och föräldrarnas rätt att bestämma i frågor som rör barnet.

Det huvudsakliga syftet med den studie som ligger till grund för denna artikel är att undersöka om undantag från skolplikten kan innebära generell befrielse avseende enstaka utbildningsinslag. Syftet är även att studera motsättningar mellan föräldrar och stat/kommun när det gäller utformning och innehåll i utbildningen samt att belysa konflikten mellan barnets rätt till utbildning och föräldrars rätt att bestämma i frågor som rör barnet.

Frågan om befrielse studeras genom två fristående studier. Den första är en informantundersökning bland rektorerna på fyra av landets kommunala grundskolor. Informantstudien avser att belysa skolpersonalens praktiska tillämpning i frågan om befrielse från enstaka utbildningsinslag. Den andra är en studie av lagstiftningen avseende skolplikten och dess grunder för befrielse.

## Bakgrund

Hösten 2002 genomfördes en enkätundersökning bland nära tvåhundra (1193) elever i årskurserna sju till nio på de fyra kommunala grundskolor som är föremål för informantstudien. Ett av syftena med studien var att undersöka förekomsten av elever som inte tillåts delta i vissa obligatoriska skolämnen och andra utbildningsinslag för sina föräldrar. Eleverna fick svara på om de för sina föräldrar tillåts delta i skolans sim- och idrottsundervisning, sexualkunskap samt om de får följa med på studiebesök och klassresor. Resultatet visar att det förekommer elever som för sina föräldrar inte tillåts delta i de nämnda undervisningsinslagen (Högdin 2006). Totalt uppgav 8% av ungdomarna att de inte tillåts delta i ett eller flera utbildningsinslag för sina föräldrar, vilket kan betraktas som en anmärkningsvärt stor andel.

Sammanfattningsvis uppgav en större andel elever med utländsk bakgrund, det vill säga elever som är utlandsfödda eller födda i Sverige av två utlandsfödda föräldrar, att de inte tillåts delta i utbildningsinslagen. Flickor svarade i större utsträckning än pojkar att de inte får delta men även en relativt stor andel pojkar uppgav detta svar.

Tabell 1<sup>1</sup>. Andelar (%) av eleverna som inte tillåts delta i ett eller flera undervisningsinslag. N=1193.

	SKOLA A	SKOLA B	SKOLA C	SKOLA D	TOTALT
<b>Elever som inte får ...</b>					
- delta i idrotts/simlektioner	1	2	1	3	2
- följa med på studiebesök	2	3	3	1	2
- följa med på klassresa	2	4	4	7	4
- delta i sexualkunskapen	5	5	5	9	6
<b>Totalt antal elever</b>	<b>7</b>	<b>8</b>	<b>9</b>	<b>12</b>	<b>8</b>

I tabell 1 presenteras den andel elever som uppgav att de inte tillåts delta i ett eller flera utbildningsinslag fördelat på de fyra skolorna. Den procentuella variationen rör sig mellan 7 och 12 procentenheter. Skillnaderna uppvisar dock inte signifikans på 5% signifikansnivå. Elevsammansättningen varierar på de fyra skolorna och skola D omfattas av en avsevärt större andel elever med utländsk bakgrund i jämförelse med de övriga tre skolorna, vilket kan vara anledningen till den högre andelen elever som inte tillåts delta.

## Metod

Informantundersökningen innefattar telefonintervjuer med rektorerna vid de fyra kommunala grundskolorna. Kännetecknande för en informantstudie är att den syftar till att inhämta information om ett visst förhållningssätt i en fråga, i detta fall om skolpersonalens tillämpning i frågan om befrielse från enstaka undervisningsinslag. Vid intervjuerna användes ett frågeunderlag med väl avgränsade, strukturerade och tydligt utformade standardiserade frågor (Esaïasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003; Krag Jacobsen 1993). Vissa frågor kunde besvaras med fasta svarsalternativ medan andra var av öppen karaktär. Svaren skrevs ned förhand genom kryss i frågeunderlaget eller i kortare meningar och citat. Efter intervjuerna sammanställdes materialet inom ett par övergripande dimensioner, för att sedan delas in i flera underkategorier. Resultaten har sammanställts

med hjälp av meningskategoriseringar i tabeller för att på ett lättöverskådligt sätt ge en bild av informanternas svar.

Identiteten på de fyra skolor som ingår i studien avslöjas inte. Samtliga skolor ligger i utkanten av en av landets större städer men inte i ett storstadsområde. Skolorna innehåller en variation av elever från skilda bostadsområden och med skilda socioekonomiska förhållanden. På samtliga skolor är andelen ungdomar med utländsk bakgrund större än riksgenomsnittet. Eftersom studien är begränsad till fyra skolor är det tveksamt om resultaten går att generalisera. Studien avser att ge en bild av de skillnader och likheter som kan förkomma mellan landets skolor men det går inte uttala sig om något allmänt mönster.

Studien av lagstiftning avseende skolplikten och dess grund för befrielse utgår från relevanta rättskällor, i form av lagar och andra författningar, rättspraxis, förarbetsuttalanden samt juridisk litteratur. Litteraturen består av lagkommentarer (Tersmeden & Werner 1995, Skollagen 2002) och monografier inom området barnrätt (Hobohm 2003, Schiratzki 2000, 2002).

## Informantstudien

Av informantstudien framgår att rektorerna på samtliga skolor känner till att det har förekommit situationer då föräldrar har motsatt sig att deras barn deltar i enstaka undervisningsinslag. Tre rektorer säger att det är relativt vanligt förekommande medan den fjärde (på skola B) beskriver det som sällsynt. Samtliga rektorer uppger att det har förekommit att elever inte tillåts delta i simning, idrott eller klassresor. Rektorerna på tre av skolorna (A, C och D) tar explicit upp flickor som inte får vara med på simundervisningen eftersom de inte får visa sig i baddräkt inför pojkar/män samt flickor som inte får sova borta under klassresor. På tre skolor (B, C och D) har det även hänt att elever inte fått följa med på studiebesök. Rektorerna på skola C och D uppger att elever vid enstaka tillfällen inte fått vara med på sexual- eller religionskunskapen. Rektorerna på skola A och B är dock osäkra avseende sexualkunskapen eftersom den är integrerad i biologiundervisningen. Rektorn på skola D nämner även att föräldrar vid ett tillfälle har satt sig emot att deras barn deltog i musikundervisningen.

Rektorn på skola B nämner att det händer att elever har med sig intyg från föräldrarna om att de inte kan vara med på idrottsundervisningen på grund av exempelvis skador. Rektorerna på de övriga skolorna säger att det uteslutande handlar om motsättningar mellan skolan och föräldrar med utländsk bakgrund. Rektorn på skola A

säger att familjer med utländsk bakgrund ofta sätter upp striktare regler för sina barn än familjer med svensk bakgrund. Rektorn på skola C uppger att det handlar om en ”kulturkrock” mellan den svenska skolan och vissa familjer med utländsk bakgrund. Rektorn på skola D säger att det är mer vanligt att barnen inte får delta bland ”nyanlända flyktfamiljer”. De tre rektorerna talar explicit om flickor med utländsk bakgrund.

Tabell 2. Rektorernas beskrivningar av förekomsten av föräldrar som önskar befrielse från vissa undervisningsinslag avseende deras barn.

	Skola A	Skola B	Skola C	Skola D
<b>1. Har förekommit:</b>	Ja, ganska ofta	Ja, men sällsynt	Ja, ganska ofta	Ja, ganska ofta
<b>Vilka inslag:</b>				
- Simning	Ja	Ja	Ja	Ja
- Idrott	Ja	Ja	Ja	Ja
- Klassresa	Ja	Ja	Ja	Ja
- Studiebesök	Vet ej	Ja	Ja	Ja
- Sexualkunskap	Vet ej	Vet ej	Ja	Ja
- Religionskunsk.	-	-	Ja	Ja
- Musik	-	-	-	Ja
<b>2. Vilka elever/familjer det gäller:</b>	”Invandrarflickor har ofta stränga regler hemma, de är en extra utsatt grupp”	”Det händer att elever inte får delta i idrott på grund av skador”	”Det handlar om en kulturkrock mellan skolan och vissa familjer med utländsk bakgrund”  ”Skolan är för vissa flickor en frizon från föräldrarnas kontroll”	”Det händer att flickor i vissa invandrarfamiljer inte får delta i gymnastik eller övernatta borta”  ”Numera får fler elever delta, vilket nog beror på att det finns få nyanlända flyktfamiljer i området”
<b>3. Förs diskussion bland personalen:</b>	Ja	Nej	”Nja”	Ja
- kommentarer:	”Vi för ständiga diskussioner om invandrarflickor och deras situation, de får ofta illa”	”Det förs inga diskussioner”  ”Jag tror alla behandlar saken på samma sätt”	”Inga systematiska diskussioner”	”Det har förts diskussioner som har lett fram till ett gemensamt förhållningssätt hos personalen”

På skola A betonar rektorn att det ofta förs diskussioner kring den utsatthet vissa flickor med utländsk bakgrund lever under och tar vid flera tillfällen upp ”invandrarflickor” och beskriver dem som en ”extra utsatt grupp”. Informanten upplever att flickorna ofta har mer strikta

förhållningsregler än andra elever. Rektorn på skola C beskriver att skolan för vissa flickor är en ”frizon från föräldrarnas kontroll”.

På frågan om det har förts en diskussion kring de aktuella eleverna bland personalen svarar rektorerna på två skolor att det har gjorts. Rektorn på skola A säger att det har förts en diskussion kring flickorna eftersom de lever under en svår situation. Informanten anser att det är viktigt att deras situation uppmärksammas och diskuteras i personalgruppen. Även rektorn på skola D säger att det vid flera tillfällen har förts diskussioner i personalgruppen och att diskussionerna har lett till att personalen enats om ett gemensamt förhållningssätt i frågan.

### Förhållningssätt

På frågan om skolpersonal kontaktar föräldrar som inte accepterar att barnen deltar i vissa utbildningsinslag svarar tre rektorer att föräldrarna alltid kontaktas. Däremot uppger rektorn på skola B att det istället krävs ett skriftligt intyg från föräldrarna om att eleven inte ska delta i en viss aktivitet. Rektorn säger att personalen ”respekterar föräldrarnas kultur” och att det inte finns någon anledning att kontakta dem. På skola A kontaktar personalen föräldrarna per telefon och diskuterar hur situationen kan lösas. Rektorerna på skola C och D uppger att de själva eller en lärare stämmer möte med föräldrarna och alltid träffar föräldrarna ”ansikte mot ansikte” för att diskutera frågan. Rektorn på skola C upplever mötet med föräldrarna som en konfrontation och säger att om det behövs ”strider” personalen för att eleverna ska få delta. Rektorn på skola D talar om en ”gemensam dialog” mellan skolpersonal och föräldrar.

Rektorn på skola B säger att personalen beviljar befrielse oavsett vilket inslag det gäller. På skola A tillåts undantag från vissa aktiviteter men inte från undervisning som betraktas vara obligatorisk. Rektorerna på skola C och D godtar inte befrielse från något av inslagen och behandlar alla aktiviteter som obligatoriska. Rektorerna anser att föräldrar inte har rätt att bestämma om deras barn ska delta eller inte. Rektorn på skola D är mest tydlig i det avseendet och säger att de inte under några omständigheter tillåter föräldrarna att bestämma vilka delar av utbildningen som är lämpliga för deras barn. Föräldrars begäran avslås oavsett vilken aktivitet det gäller och befrielse godtas inte under några omständigheter.

De tre sistnämnda informanterna beskriver mötet med de aktuella föräldrarna på skilda sätt. Rektorn på skola A svarar att de försöker hitta konstruktiva lösningar genom en diskussion med föräldrarna. Rektorerna på skola C och D försvarar barnens rättigheter. De

anser att samtliga barn har rätt till en likvärdig utbildning. Föräldrarnas inflytande över barnens utbildning ska inte kunna leda till att barnen hindras att utvecklas på vissa områden eller förvägras viss kunskap. Tre av rektorerna uppger att skolpersonalen försöker hitta alternativa lösningar för eleverna.

Tabell 3. Rektorernas beskrivningar av förhållningssätt och befrielsegrunder.

	Skola A	Skola B	Skola C	Skola D
<b>4. Kontaktas föräldrarna</b>	Ja, per telefon	Nej, föräldrarna skriver intyg	Ja, stämmer möte med föräldrarna	Ja, stämmer möte med föräldrarna
<b>- kommentarer</b>	Diskuterar med föräldrarna	Respekterar föräldrarna	Konfronterar föräldrarna	För en dialog med föräldrarna
<b>5. Godtas föräldrarnas önskan?</b>	Ibland	Ja, alltid	Nej, aldrig	Nej aldrig
<b>Vilka inslag:</b>				
- <b>Simning</b>	Ja	Ja	Nej	Nej
- <b>Idrott</b>	Nej	Ja	Nej	Nej
- <b>Klassresa</b>	Ja	Ja	Nej	Nej
- <b>Studiebesök</b>	Vet ej	Ja	Nej	Nej
- <b>Sexualunderv.</b>	Vet ej	Ja	Nej	Nej
- <b>Övrigt</b>	Det beror på	Ja	Nej	Nej
<b>Urskiljer obligatoriska inslag:</b>	Ja	Nej	Nej	Nej
<b>6. Bemötande:</b>	Vi försöker hitta konstruktiva lösningar	Vi respekterar alla familjers kultur	Alla barn har rätt att vara som alla andra barn	Alla barn ska följa samma läroplan
<b>7. Eventuella lösningar tillsammans med föräldrarna:</b>	Flickor får gå och simma på egen hand.  Släktingar får följa med på klassresa.	Eleven får aldrig vara ledig utan får istället delta i annan aktivitet eller ingå i en parallellklass	Schemalagda läxläsgrupper efter skoltid.  Har anställd personal med utländsk bakgrund som kan tala med elever och föräldrar	Har ordnat enskilda duschar i omklädningsrummen så att fler flickor får delta i idrotten.  Informerar föräldrar om vad som gäller och vad aktiviteterna består av
<b>8. Ev. problem:</b>	Ja  ”Det går inte alltid att hitta en lösning och då är det inget man kan göra, då får eleven gå in i en annan klass”	Nej  ”Inga problem som jag har stött på”	Ja  ”Det händer att det uppstår konflikter med föräldrar som inte går att lösa och att föräldrar flyttar sina barn till en annan skola”	Ja  ”Det är svårt att tvinga elever att delta och det händer att de skolkar eller sjukskrivs i samband med de aktuella aktiviteterna”

Rektorn på skola A säger att det mesta går att reda ut genom diskussion med föräldrarna och att det ofta går att hitta lösningar så att alla blir tillfreds. Rektorn betonar att det är viktigt att både personalen och föräldrarna blir nöjda. En lösning är att flickor som inte får delta i simundervisningen får gå och simma i mindre grupper på tider då badhuset håller öppet endast för kvinnor. En annan lösning är att flickor som inte på egen hand får övernatta borta under klassresor får ta med sig en släkting. Rektorn säger dock att det inte alltid är möjligt att finna en lösning tillsammans med föräldrarna och att det ibland måste tillmötesgå föräldrarnas krav.

Rektorn på skola C uppger att man har schemalagt läxläsning-grupper efter lektionstid för att fånga upp flickor som har strikta regler. På så sätt skapas ett utrymme för flickorna att göra läxor men tanken är främst att skapa ett socialt utrymme där flickorna får möjlighet att träffa sina klasskamrater efter skoltid. Rektorn tar även upp att de har anställd personal med utländsk bakgrund som kan tala med föräldrar och elever. Informanten uppger att det har hänt att det uppstår svårlösta konflikter som har lett till att föräldrar har flyttat sina barn till en annan skola. Rektorn upplever att det är problematiskt att andra skolor beviljar befrielse mer lättvindigt.

På skola D har man ordnat enskilda duschar i omklädningsrummen för flickor som inte får visa sig nakna. Det innebär att fler flickor numera får delta i idrottsundervisningen. Rektorn informerar alltid föräldrarna om vad som gäller på skolan och om vilka moment som ingår i utbildningen. Rektorn upplever att information många gånger räcker för att föräldrarna ska låta sina barn delta. Till exempel har det hänt att föräldrar inte känner till att det är vuxna med på en klassresa, att det är alkoholförbud på en sådan resa eller att flickor och pojkar sover åtskilt. Informanten tror dock att det förekommer att vissa elever skolkar eller sjukanmäls i samband med vissa aktiviteter.

Rektorn på skola B uppger inga andra lösningar än att den aktuella eleven får göra något annat, oftast ingå i en parallellklass, och betonar att en elev aldrig får vara ledig eller stanna hemma. Rektorn upplever inte att personalen har stött på några problem eller att deras förhållningssätt är problematiskt.

## Sammanfattande analys

Samtliga rektorer som intervjuades i studien har uppmärksammat motsättningar mellan hem och skola avseende innehållet i barns utbildning. Tre rektorer säger att motsättningarna främst handlar om konflikter mellan den svenska skolan och vissa familjer med utländsk



bakgrund. I enkätundersökningen som presenterades inledningsvis har emellertid även elever med svensk bakgrund uppgett att de inte tillåts delta i de aktuella undervisningsinslagen. En rektor nämner att elever kan befrias från idrottsundervisningen på grund av skador vilket innebär en situation som inkluderar elever oavsett bakgrund. I övrigt nämns inte elever med svensk bakgrund. Informanterna uppger även att motsättningarna endast gäller flickors deltagande. Uppgiften är anmärkningsvärd med tanke på att en relativt stor andel pojkar med utländsk bakgrund i enkätundersökningen uppgav att de inte tillåts delta i undervisningsinslagen. Resultaten tyder på att pojkarna inte uppmärksammas och att det finns alldeles för lite kunskap om deras situation.

Bemötandet av föräldrar som önskar att deras barn befrias från enstaka utbildningsinslag varierar mellan skolorna. *Skola B* är den skola som skiljer sig mest från de övriga eftersom personalen inte kontaktar föräldrarna utan godtar ett skriftligt intyg. På så sätt undviks en diskussion med föräldrarna och således uppstår inga motsättningar mellan personal och föräldrar. Personalgruppen har inte diskuterat eller problematiserat vad det kan innebära för eleven att inte få ta del av vissa undervisningsinslag. De låter föräldrarnas inflytande över barnens skolgång få företräde och de antar ett tydligt föräldraperspektiv. Rektorn är dock inte så insatt i frågan och uppger att det är sällsynt förekommande att elever inte tillåts delta, vilket troligtvis inverkar på svaren. Resultaten från enkätundersökningen visar dock att det är lika vanligt förekommande att elever inte tillåts delta på skola B som på de övriga skolorna.

De övriga tre skolorna kontaktar föräldrarna och försöker på olika sätt överbrygga motsättningarna. Personalen på dessa skolor antar ett barnperspektiv i frågan eftersom de strävar efter att samtliga elever ska delta i undervisningen. Barnets rätt till undervisning får således företräde framför föräldrars rätt till inflytande över barnens utbildning. Det förekommer dock vissa variationer i bemötandet mellan skolorna. På *skola A* eftersträvar personalen konsensus i relationen till föräldrarna, vilket innebär att både föräldrar och personal ska vara tillfreds med lösningen. Går det inte att finna några lösningar undviker personalen konflikt och föräldrarnas inflytande över barnens utbildning får företräde. På *skola C* konfronterar personalen föräldrarna och strider för elevens rätt att delta i samtliga undervisningsinslag. De finner lösningar på problemet som är dolda för föräldrarna när de schemalägger läxläsningssgrupper efter skoltid. Personalens hållning kan stöta på problem eftersom det kan leda till att det uppstår kraftiga motsättningar mellan skolpersonalen och vissa familjer. Motsättningarna kan bli svårhanterliga och det förkommer att föräldrar flyttar sina barn till en

annan skola. På *Skola D* återfinns störst andel elever som uppger att de inte tillåts delta i vissa undervisningsinslag och rektorn har stor erfarenhet av problematiken. Skolpersonalen informerar föräldrarna om vilka regler som gäller och för utifrån det en dialog med föräldrarna. Rektorn upplever dock att det generellt förekommer högre frånvaro från vissa aktiviteter.

På de tre sistnämnda skolorna försöker personalen finna alternativa lösningar så att samtliga elever får möjlighet att delta. Dessa lösningar innebär att vissa elever behandlas annorlunda än majoriteten elever och att de inte alltid får delta på samma villkor som klasskamraterna. Emellertid kan sådana lösningar vara det enda sättet för vissa elever att få ta del av undervisningen överhuvudtaget. Förhållandet väcker frågor kring vad en likvärdig utbildning för landets alla barn egentligen betyder samt vad det innebär för enskilda elever att inte få delta på samma premisser som majoriteten. Dessa frågor kan dock inte denna studie svara på.

Oavsett vilket förhållningssätt skolpersonalen antar visar resultaten från enkätundersökningen att ungefär lika stor andel elever inte tillåts delta på de fyra skolorna. Resultatet kan tolkas som att det inte innebär någon skillnad för eleverna oavsett hur skolpersonalen bemöter föräldrarna. Dock varierar andelen elever med utländsk bakgrund mellan skolorna. Skola D omfattas av den största andelen elever med utländsk bakgrund och troligtvis hade andelen elever som inte tillåts delta varit större om personalen bemött föräldrarna annorlunda.

## Lagstiftningen

Enligt Skollagen omfattas alla landets barn av skolplikt från sjuårsåldern. Skolplikten upphör då barnet genomgått grundskolans nio årskurser eller fyller sexton år (Skollagen 3:7). Skolplikten medför en skyldighet för alla grundskoleelever att delta i den verksamhet som anordnas inom ramen för den avsedda utbildningen, om barnet inte har ett giltigt skäl att utebli.

Varje barn som fullgör skolplikt inom det offentliga skolväsendet för barn och ungdom eller på något annat sätt, skall delta i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen, om barnet inte är sjukt eller har annat giltigt skäl att utebli (Skollagen 3:11).

Av ovanstående paragraf framgår att skolplikten omfattar all verksamhet som anordnas inom ramen för att ge den avsedda *utbildningen*. I Statens offentliga utredningar (SOU 2002:121a,b) och i Skolförfatt-

ningsutredningen (DsU 1981:4) diskuteras begreppet *utbildning* i relation till begreppet *undervisning*. *Undervisningsbegreppet* sammankopplas ofta med lärarledd lektionsundervisning men enligt utredningarna omfattas utan tvekan även många andra verksamhetsformer. Undervisning är enligt Skollagen, således en samlingsbeteckning för all verksamhet som lärare, förskolelärare eller fritidspedagoger bedriver i syfte att uppnå målsättningen. *Utbildning* betraktas som ett mer vidsträckt begrepp än undervisning. Utbildningsbegreppet används även avseende betydelser som inte syftar på själva verksamheten. I nuvarande skollag används begreppet som en beteckning för allt som sker inom ramen för skolas verksamhet (SoU 2002:121b). Enligt Susanne Hobohm (2003) har alla elever skyldighet att närvara vid alla skolans obligatoriska aktiviteter, inklusive fria aktiviteter och studiebesök.

Skolplikten begränsas dock av bestämmelsen kring den obligatoriska verksamhetens omfattning som innebär att ingen grundskoleelev är skyldig att delta i obligatoriska inslag i undervisningen i mer än åtta timmar per dag (Skollagen 3:1). Lagen gör en distinktion mellan obligatoriska inslag i undervisningen och frivilliga sådana. Frivilliga inslag och modersmålsundervisning kan förläggas utanför de skolpliktiga tidsangivelserna (Prop 1990/91:115, Prop 1996/97:110).

### Befrielse från skolplikten

Det förekommer situationer då undantag från skolplikten är möjlig. Av Skollagen (3:11) framgår att frånvaro får beviljas för ”kortare ledighet för enskilda angelägenheter”. Paragrafens lydelse antyder att det måste fattas ett formellt beslut om ledighet för att eleven ska få utebli från verksamheten. Enligt Grundskoleförordningen (6:8) får rektor eller den rektorn bestämma bevilja sådan ledighet sammanlagt högst tio skoldagar under läsåret. Den typ av ledighet som avses är av sammanhängande karaktär och berör oftast elever som åker på en resa tillsammans med familjen. Paragrafen behandlar inte systematisk, regelbunden ledighet från ett enskilt inslag i undervisningen. Emellertid innehåller Skollagen (3:12) även en bestämmelse om när befrielse från enstaka inslag kan komma i fråga.

På begäran av skolpliktig elevs vårdnadshavare skall eleven befrias från skyldighet att delta i annars obligatoriska inslag i verksamheten, om det med hänsyn till särskilda omständigheter inte är rimligt att kräva att eleven deltar (Skollagen 3:12).

I förarbetena (Prop 1985/86:10) är motiven till befrielse utifrån denna bestämmelse knapphändigt beskrivna. Det framgår dock att det finns två skilda situationer när befrielse kan komma i fråga. Den ena situationen är då eleven redan har tillskansat sig de kunskaper som ska förmedlas. Den andra är då det med hänsyn till elevens personliga förhållanden skulle vara stötande att kräva att eleven deltar. I propositionen (1985/86:10, s 89) står att det bör finnas ”utrymme för befrielse från inslag som kan upplevas som utmanande mot bakgrund av elevernas speciella inställning och hemmiljö”. Enligt kommentarerna till skollagen (Tersmeden & Werner 1995) har bestämmelsen använts för att befria barn i religiösa extrema familjer så att de ska slippa obehag hemma. Det har bland annat handlat om att befria barn från idrottsundervisning och undervisningsinslag som innefattar användningen av TV. I lagkommentarerna (Tersmeden & Werner 1995) står dock att det alltid bör övervägas om befrielse från undervisning verkligen kan anses vara förenligt med barnens rätt till utbildning. Det måste göras en noggrann avvägning mellan föräldrars respektive barns rättigheter vid tillämpningen av bestämmelsen.

## Objektiv undervisning

Läroplanen (*Lpo 94*) anger de grundläggande värden som ska prägla skolans verksamhet och de mål och riktlinjer som ska gälla för den. Här stagas bland annat att all undervisning ska vara neutral och objektivt icke-konfessionell. Det skolämne som främst har diskuterats utifrån frågan om objektivitet är religionsundervisningen. Enligt lagkommentarerna (Tersmeden & Werner 1995) fanns i tidigare lagstiftning en bestämmelse om att befrielse från religionskunskap alltid skulle medges om vissa förutsättningar var uppfyllda. Bestämmelsen har dock upphävts eftersom religionsundervisningen numera, liksom all annan undervisning, ska vara neutral och icke-konfessionell (*Lpo 94*).

I ett uttalande från Skolverket görs en åtskillnad mellan objektiv religionsundervisning och inslag av praktisk religionsutövning (Skolverkets beslut den 11 januari 1996, dnr 95:1188, avseende religiösa inslag i utbildningen vid Öxnehagaskolan i Jönköping 1995; Utbildningsväsendets författningsböcker 2001/02). I anmälan ifrågasätts objektiviteten vid två inslag i undervisningen, dels deltagande i en kristen påskgudstjänst som ett inslag i religionsundervisningen, dels en skolavslutning som innefattade en religiös andakt. I Skolverkets uttalande hänvisas till Skollagens paragrafer angående skolplikt (Skollagen 3:11, 3:12) samt läroplanens krav om objektivitet. Av uttalandet framgår att påskgudstjänsten inte strider mot författningarna.

Läroplanens (*Lgr 80*) skrivningar, som gällde vid den aktuella tidpunkten, om saklighet och allsidighet utesluter inte att eleverna som en del av undervisningen deltar i en gudstjänst i syfte att följa kyrkoårets rytm. Inom ramen för religionsundervisningen kan skolan organisera besök vid olika religioners ceremonier. Skolverket finner inte att Jönköpings kommun har brustit avseende allsidighet och saklighet genom att låta eleverna delta i gudstjänsten. När det gäller prästens deltagande vid skolavslutningen ansåg Skolverket däremot att utformningen av inslaget gav möjlighet att återopa bestämmelsen i Skollagen (3:12), som innebär möjlighet att befria eleven från deltagande i vissa inslag om vårdnadshavaren begär det. Motiven är att det aktuella inslaget inte utgjorde en del av religionskunskapen eller annat ämne och således inte varit ett inslag av upplysningskaraktär.

I ett annat ärende klagade en person till JO på grund av att skolledningen vid Kristinebergsskolan i Åmål ensidigt tar med eleverna till den Lutherska kyrkan för att delta i religiösa riter (JO: s beslut den 15 september 1995, dnr 3341-1995). JO förhåller sig till Skollagen (3:11, 3:12) samt till avsnittet i Läroplanen (*Lpo 94*) om att skolans verksamhet ska vara icke-konfessionell. JO bedömer att det aktuella inslaget inte, enligt huvudregeln, är att betrakta som obligatoriskt eftersom ensidigheten inte är förenlig med en neutral religionsundervisning.

Enligt Johanna Schiratzki (2000) har även Europadomstolen uttalat sig i frågan om religionsundervisning och det står klart att religiösa och filosofiska frågor inte kan hindras i utbildningssammanhang, förutsatt att utbildningen sker på ett objektiva, kritiska och pluralistiska sätt.

## Motsättningar mellan föräldrars och barns rätt

Enligt Hobohm (2003) ska skolans undervisning vara så organiserad att alla skolpliktiga elever kan följa den och undervisningen ska vara gemensam för alla barn. Därmed kan en elev endast i undantagsfall befrias från undervisning. Hobohm skriver i *Barnets rätt*:

Om föräldrar till exempel motsätter sig skolans sexualundervisning är detta inte tillräckliga skäl för att befrias från sådan undervisning (Hobohm 2003, s 92).

Skolan har dock en allmän möjlighet att befria en elev vid omständigheter som innebär att det inte är rimligt att kräva att eleven deltar. Hobohm menar att sådan befrielse kan vara aktuell för en elev som har ett visst handikapp och därmed inte kan vara med på gymnastikundervisningen.

Hobohm tar särskilt upp skolans sexualundervisning och beskriver att den svenska skolan var först i världen med att införa obligatorisk sexualkunskap på schemat. Obligatoriet innebär enligt författaren att alla barn har rätt till kunskapen och inga föräldrar har rätt att kräva att deras barn befrias från densamma. Nedan följer ytterligare ett citat från *Barnets rätt* (Hobohm 2003, s 179).

Invandringen ställer nya krav på skolans sexualundervisning eftersom en del av de människor som har invandrat till Sverige kan ha en annan syn på sexualiteten. Då är det särskilt viktigt att eleverna informeras om de rättigheter de har som är kopplade till reproduktionen, till exempel rätten till preventivmedel, rätten till abort och rätten att fritt välja vem man vill leva med och att dessa rättigheter ligger utanför föräldrarnas kontroll.

Det kan bli konflikter i hemmet när invandrarungdomarna berättar om den öppna sexualundervisningen de får i skolan. Ett sätt att mildra detta kan vara att informera föräldrarna om vad skolan tar upp i sexualundervisningen och samarbeta kring hur undervisningen ska ske.

Schiratzki (2000) tar upp frågan om sexualkunskap som har varit föremål för prövning i Europadomstolen, målet Kjeldsen, Busk Madsen och Pedersen mot Danmark (ERD 23 1976). En grupp föräldrar ansåg att sexualundervisningen kränkte deras rättigheter. Enligt Schiratzki framhöll domstolen att pluralism inom undervisningen är väsentligt för att bevara ett demokratiskt samhälle och det poängteras att föräldrarnas rättigheter inte får förhindra att information och kunskap förmedlas i barnens undervisning. Schiratzki (2000) nämner även Cambell & Cosans mot Storbritannien där det konstaterades att föräldrars filosofiska övertygelse endast kan respekteras om den inte står i konflikt med barns rätt till undervisning (ERD 165 1982, Cambell och Cosans mot Storbritannien).

### Ansvar för skolpliktig elev

Barn och ungdomar är beroende av att vuxna ansvarar för att deras rättigheter tillgodoses och företräder dem i rättsliga sammanhang. Av Skollagen framgår att ansvaret för att barn fullgör sin skolplikt normalt delas mellan hemkommun och vårdnadshavare (Skollagen 3:13, 3:15).

Enligt skollagen åläggs kommunerna att övervaka att de skolpliktiga eleverna i kommunens skolor fullgör sin skolgång. I kom-

mentarerna till skollagen (Tersmeden & Werner 1995) står att det därmed är nödvändigt med närvarokontroll för att fånga upp och utreda förhållandena kring elever som är frånvarande. Av läroplanen framgår att motstridiga uppfattningar i frågor kring barnens utbildning ska diskuteras mellan skola och familj för att på så sätt överbrygga eventuella motsättningar. Enligt läroplanen vilar ansvaret för att kontakten med hemmet kommer till stånd på skolan. Rektor eller annan företrädare ska kontakta föräldrarna och försöka hitta lösningar som passar alla parter (*Lpo 94*).

Av kommentarerna till skollagen (Tersmeden & Werner 1995) framgår att det huvudsakliga ansvaret för att skolpliktig elev fullgör sin skolplikt torde ligga på vårdnadshavaren. I skollagen (Skollagen 3:16) står att styrelsen för utbildning kan belägga vårdnadshavarna med vite om skolplikten inte fullgörs. Enligt lagkommentarerna (Tersmeden & Werner 1995) har ett sådant vitesföreläggande dock aldrig varit aktuellt avseende elever som inte deltar i delar av undervisningen utan tillämpas endast när elev inte går i skolan överhuvudtaget.

### Föräldrars bestämmanderätt

Förädrabalken reglerar föräldrars vårdnadsansvar för sina barn (FB 6 kap). Enligt förädrabalken har vårdnadshavare rätt att bestämma över barnets angelägenheter, vilket betraktas som en förutsättning för att de ska kunna fullgöra sin plikt att tillgodose barnets behov. Föräldrars rätt att bestämma över barnets angelägenheter innebär att föräldrarna har beslutsrätt när det gäller utövandet av barnets grundläggande fri- och rättigheter. Det framgår att föräldrar har rätt att bestämma vilken person barnet ska uppfostras till, exempelvis vilken religion barnet ska tillhöra (jfr Singer 2000).

Av artikel 2 i Europakonventionens första tilläggsprotokoll framgår att alla barn har rätt till undervisning samtidigt som vårdnadshavare har rätt till respekt för sina religiösa och filosofiska åskådningar i samband med barnets utbildning.

Ingen får förvägras undervisning. Vid utövandet av den verksamhet som staten kan ta på sig i fråga om utbildning och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrars religiösa och filosofiska övertygelse (Europakonventionens första tilläggsprotokoll, artikel 2).

Föräldrarna kan således inte förvägra barnen undervisning men de har rätt att besluta i vissa frågor som är förbundna med familjens livsåskådning. Enligt Schiratzki (2002) kan ett sådant beslut handla om val av skola för barnet, då föräldrarna har rätt att placera barnet i exempelvis en fristående skola.

I vissa fall är det svårt att skilja barns rätt till en likvärdig utbildning från familjers rätt till respekt. Det har förekommit att barnets bästa åberopats för att bevilja undantag från skolplikten med hänsyn till familjens religiösa övertygelse. Schiratzki (2000) tar upp en prövning i Stockholms länsrätt (Stockholms LR 960704, Ö18900-95) om barnets bästa motiverade befrielse från skolplikten avseende musikundervisningen. Fadern företrädde sina två döttrar, 11 respektive 15 år, i målet och framhöll att familjens religiösa uppfattning förbjöd dem att lyssna på musik. Utbildningsnämnden avslöskan och fadern överklagade. Fadern anförde att lagen prioriterade barnets bästa och åberopade psykologutlåtanden enligt vilka det förelåg en risk för att flickorna skulle få psykiska skador om de inte befriades från musikundervisningen. Det betonades att flickorna for illa av konflikten mellan hemmets och skolans värderingar. Länsrätten medgav befrielse. Enligt Schiratzki (2000) framstår avgörandet som oförenligt med andra rättsfall och med Europadomstolens ställningstagande. Rättsfallet är dock ett underrättsavgörande och saknar därmed all prejudicerande verkan. Schiratzki (2000, s 161) skriver i *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige* att beslutet är ett ...

... tydligt exempel på hur barnets bästa kan utnyttjas för att inskränka såväl barnets rättigheter som barns och föräldrars skyldigheter. Det visar också att barnets bästa kan ges skilda innebörder i förhållande till barn från olika samhällsgrupper.

## Barnets medbestämmanderätt

Vårdnadshavarens bestämmanderätt gäller i princip tills dess att barnet fyller 18 år (FB 6 kap). Bestämmanderätten är dock inte obegränsad och ett flertal inskränkningar har gjorts med hänvisning till barns med- och självbestämmanderätt. Enligt Föräldrabalken (6:11) ska vårdnadshavaren ta ”allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål ... i takt med barnets stigande ålder och utveckling”. Enligt vissa författningar har barn som fyllt 12 år medbestämmanderätt, exempelvis Namnlagen (jfr Hobohm 2003, Schiratzki 2002). Medbestämmanderätt betyder inte att barnet ges fullt självbestämmande utan innebär samtycke av såväl barn som vårdnadshavare.



När barnet fyller 15 år får barnet dock i högre grad medbestämmanderätt avseende flera rättsområden, exempelvis krävs barnets samtycke när det gäller frivillig vård enligt Socialtjänstlagen.

Hobohm (2003) beskriver Barnkonventionens formuleringar kring barnets inflytande med betoning på att hänsyn bör tas till barnets åsikter i frågor som rör barnet självt. I artikel 12 (Barnkonventionen) lyfts *principen om rätten att uttrycka sina åsikter* som innebär att när myndigheter och domstolar behandlar ärenden som berör barn, ska barnet få komma till tals. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets mognad och ålder (Hobohm 2003).

### Sammanfattande analys

Landets alla barn och ungdomar omfattas av skolplikt och i skollagen regleras omfattningen av den obligatoriska utbildningen. Begreppet utbildning beskrivs omfatta allt som sker inom ramen för skolans verksamhet (SOU 2002:121b). Det innebär en utvidgad definition av vad som kan betraktas omfattas av skolplikten och att även studier förlagda utanför skolans område, så som simundervisning, studiebesök och fältarbeten, kan betraktas som obligatoriska inslag. Den obligatoriska utbildningen inskränks dock genom en tidsbegränsning som innebär att verksamheten inte får överskrida åtta timmar per dag (Skollagen 3:1). Det betyder att det är osäkert om fältarbeten och studieresor som överskrider den angivna tidsbegränsningen kan betraktas som obligatoriska inslag. Det kan uppstå problem om studieresan under dagtid är att betrakta som obligatorisk medan kvällsaktiviteter och övernattningar inte är det. Lagstiftningen är otydlig på denna punkt.

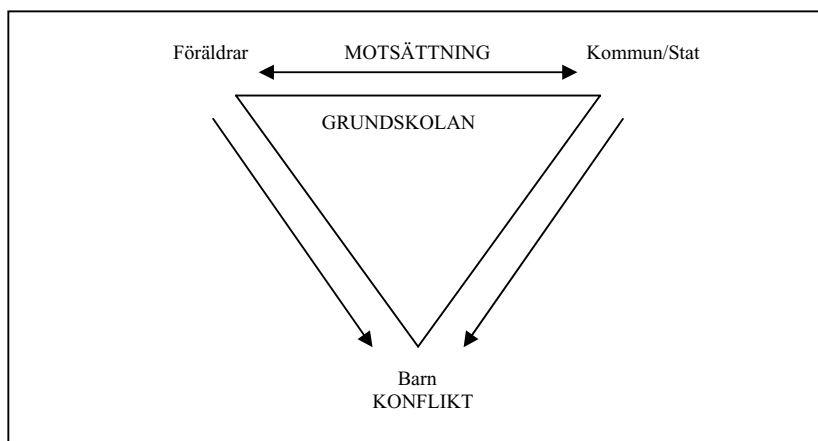
Enligt skollagen (3:12) finns det möjlighet att befria barn från vissa inslag i utbildningen när det med hänsyn till särskilda omständigheter inte är rimligt att kräva att eleven deltar. Tidigare har utrymme använts för att befria barn från inslag i undervisningen som kan leda till att de utsätts för obehag hemma (Tersmeden & Werner 1995). Generell befrielse av sådant slag har emellertid kritiserats eftersom det anses vara oförenligt med barnens rätt till utbildning. På senare tid har befrielse från obligatoriska utbildningsinslag beviljats restriktivt. Det görs en noggrann avvägning mellan föräldrars respektive barns rättigheter vid tillämpningen av bestämmelsen.

Det finns exempel på rättslig prövning avseende sexualkunskap, musikundervisning och religionskunskap. Det har fastställts att befrielse från dessa inslag endast kan beviljas ytterst restriktivt och att det inte är tillräckligt att föräldrarna anser att undervisningen strider

mot familjens religiösa eller filosofiska värderingar. Det står klart att inget av inslagen kan omfattas av befrielse så länge undervisningen är neutral och objektivt icke-konfessionell. Barnets rätt till utbildning går före föräldrars rätt att bestämma i frågor som rör barnet. Det har dock förekommit ett fall gällande musikundervisning då barnets bästa har åberopats som grund för befrielse. Detta fall har dock starkt ifrågasatts och har ingen prejudicerande verkan (Schiratzki 2000).

Ansvar för att barnen fullgör skolplikten delas normalt mellan staten/kommunen och föräldrarna (Skollagen 3:13; 3:15). Föräldrarna har dock ålagts det största ansvaret för barnet (Tersmeden & Werner 1995). Rektorn ansvarar för att upprätta kontakt med föräldrarna om en elev är frånvarande samt överbrygga eventuella motsättningar med föräldrarna (*Lpo 94*).

Vid motsättningar mellan föräldrar och stat när det gäller innehållet i barnets utbildning uppstår en tydlig konflikt kring barnet.



Figur 1. Motsättningar mellan föräldrar och kommun/stat.

Motsättningarna kan bli mycket svårhanterliga för barnet som befinner sig mitt i skärningspunkten. Det kan råda ett spänningsförhållande mellan barns rätt till utbildning och föräldrars rätt att bestämma i frågor som berör utbildningen. Staten ställer sig oftast på barnets sida för att värna om att barnet får ta del av sin rättmätiga utbildning. Föräldrar har begränsad möjlighet att befria barnen från obligatorisk undervisning men kan däremot välja vilken skola barnet ska gå i (Schiratzki 2000:2002).

Enligt Föräldrabalken (6:11) har barn viss medbestämmanderätt som utökas i takt med stigande ålder. Det innebär att ju äldre och mog-

nare barnet blir desto större rätt har det att vara med och bestämma över sitt eget liv. Länsrätten i Göteborg (Göteborg läns LR 961125 mål nr = 5744-96) beviljade inte befrielse från musikundervisning på föräldrarnas begäran med hänsyn till att eleven inte hade uppnått en sådan grad av mognad att eleven kunde anses ha en egen uppfattning i frågan. Således kan staten ställa sig på barnets sida och värna om att barnet får ta del av utbildningen mot föräldrarnas vilja om barnet inte har uppnått tillräcklig ålder för medbestämmande. Det är emellertid svårt att fastställa omfattningen av barnets medbestämmanderätt. Det är till exempel oklart om ett äldre barns medbestämmanderätt kan leda till befrielse från undervisning om det är i linje med barnets önskan.

## Avslutande diskussion

Föräldrar har rätt att bestämma i frågor rörande barnets vardag. Det går emellertid inte att utgå från att föräldrarna är de bästa företrädarna för sina barn. Föräldrarna har därför inte givits mandat att fatta alla beslut som berör barnens utbildning. Staten är den auktoritet som i barnets ställe fattar beslut kring utbildningens omfattning, utformning och innehåll. Grundskolan är den arena där föräldrars syn på barnets bästa möter det övriga samhällets. När det uppstår motsättningar mellan föräldrars vilja att fostra sina barn till en viss livssyn och barns rätt till utbildning tar staten på sig ansvaret att se till att barn och ungdomar inte undanhålls rättigheter som bedöms ligga i deras intresse. Skolplikten utgör en balans till föräldrars makt över sina barns studieförutsättningar och har som avsikt att beakta barnens individuella rättigheter.

Det finns en tvetydighet i lagtexten som innebär att all utbildning ska betraktas som obligatorisk men att undantag från obligatoriska inslag kan komma i fråga när det med hänsyn till särskilda omständigheter inte är rimligt att kräva att eleven deltar. I lagtext och förarbeten är motiven till befrielse utifrån denna bestämmelse knapphändigt beskrivna. Otydligheterna kan leda till att frågan om befrielse behandlas godtyckligt. Av intervjuerna i informantstudien framgår att så är fallet. Studiens generaliserbarhet är dock begränsad men variationen mellan skolorna indikerar att det förekommer skillnader i tillämpningen på landets skolor. Det borde ligga i statens intresse att alla landets elever behandlas likvärdigt i fråga om undantag från skolplikten avseende enstaka utbildningsinslag. Det innebär att lagstiftningen behöver förtydligas på denna punkt.

Vid informantintervjuerna uppger en av rektorerna att personalen inte konsekvent kontaktar föräldrarna när en motsättning upp-

står samt att det är tillräckligt med ett skiftligt intyg från föräldrarna för att befrielse ska godkännas. Förfarandet kan betraktas stå i strid med lagstiftningen på två punkter. För det första åligger det skolan att upprätta kontakt med hemmet när motsättningar uppstår. För det andra ska befrielse från inslag i undervisningen tillämpas restriktivt. Generellt kan föräldrars filosofiska eller religiösa övertygelser endast respekteras om de inte står i konflikt med barnens rätt till undervisning. Genom att tillåta befrielse från undervisningsinslagen betraktas föräldrarnas rätt till inflytande företräda barnens rätt till utbildning. Två rektorer uppger att det ofta räcker med att skolpersonalen kontaktar och informerar föräldrarna om innehållet i undervisningsinslaget för att eleverna ska tillåtas delta. Det visar på betydelsen av att skolorna upprättar denna kontakt.

Resultatet i informantundersökningen visar att motsättningar kring undervisningsinnehåll mellan hem och skola är relativt vanligt förekommande. Med anledning av detta är det anmärkningsvärt att så få fall har lett till rättslig prövning. Det är viktigt att frågan om befrielse från enskilda inslag prövas och diskuteras. Det behövs en tydligare lagstiftning för att komma ifrån godtycklighet, så att alla elever får en likvärdig utgångspunkt oavsett vilken skola de går i.

#### Noter

- \* Artikeln ingår i avhandlingen *Utbildning på (o)lika villkor – Om kön och etnisk bakgrund i grundskolan* (Högdin 2007). Disputationen äger rum fredagen den 20 April, kl 10.00 i aulan på socialhögskolan, institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
1. Denna tabell utgör ett underlag för studien som presenteras i en tidigare artikel (Högdin 2006).

#### Referenser

- DsU (1981:4): *Skollagen: Delbetänkande Skolförfattningsutredningen*. Stockholm: Liber/Allmänna förlag.
- Esiasson, Peter; Gilljam, Mikael; Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2003): *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Europarådet (1950/2005): *Den europeiska konventionen angående skydd för de grundläggande rättigheterna och de grundläggande friheterna*. [Europakonventionen].
- Förenta Nationerna (1989): *[FN:s] Konvention om barnets rättigheter*. [Barnkonventionen].

- Hobohm, Susanne (2003): *Barnets rätt. Handbok för vuxna*. Stockholm: Liber.
- Högdin, Sara (2006): Var går gränsen? En studie av föräldrars gränssättning avseende ungas deltagande i aktiviteter i skolan och på fritiden. *Sociologisk forskning*, (4), s 41–65.
- Krag Jacobsen, Jan (1993): *Intervju: konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur.
- Lgr 80, *Läroplan för grundskolan*: [Upphävd]. Stockholm: Skolöverstyrelsen och Utbildningsförlaget.
- Lpo 94, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Marshall, Thomas Humphrey (1950): *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University.
- Prop 1985/86:10. *Ny skollag m m*.
- Prop 1990/91:115. *Om vissa skolfrågor m m*.
- Prop 1996/97:110. *Vissa skolfrågor m m*.
- Prop 1997/98:16. *Sverige, framtiden och mångfalden*.
- Schiratzki, Johanna (2000): *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige. En rättsvetenskaplig undersökning*. Stockholms universitet: Juridiska fakulteten.
- Schiratzki, Johanna (2002): *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 1949:38. *Föräldralken*.
- SFS 1985:1100. *Skollagen*.
- SFS 1988:655. *Grundskoleförordningen*.
- Singer, Anna (2000): *Föräldraskap i rättslig belysning*. Uppsala: Iustus förlag.
- SOU 2002:121a. *Skollag för kvalitet och likvärdighet*.
- SOU 2002:121b. *Skollag för kvalitet och likvärdighet. Billagsdel*
- Svensk facklitteratur (2002): *Skollagen i praktiken. Motiv och kommentarer*. Stockholm: Svensk facklitteratur.
- Tersmeden, Erik & Werner, Lars (1995): *Skollagstiftningens grunder. Kommentarer till Skollagen: motiv och praxis*. Stockholm: Fritze.
- Utbildningsväsendets författningsböcker 2001/02. *Rättspraxis i skolan*. Stockholm: Norstedts juridik.

